

ХРИСТО БОТЕВ – „НА ПРОЩАВАНЕ“ (АНАЛИЗ)

През 1875 година Христо Ботев издава, съвместно със Стефан Стамболов, двадесетина поетични творби, озаглавени с непретенциозното „Песни и стихотворения“. Тази малка книжка съхранява за поколенията геният на човека, твореца и революционера Ботев. Родено от могъщ талант, неговото поетично творчество е висш образец на превръщането на глобалните проблеми на времето в дълбоко лично изживяване и въплътяване на тези вълнения в гениални художествени изповеди. В поезията си Ботев отстоява правото на личността на обич, любов и свободен избор. Отстояването на свободата на човешкия дух повежда лирическият герой към чистилицето на подвига и дава възможност да се усети величието, което носи саможертвата в името на светъл човешки идеал, на светла възторжена мечта – националното освобождение.

Драмата на предосвобожденската епоха преминава през сърцето на поета и се превръща в негова лична, човешка, гражданска и творческа съдба. Начинът, по който се формират интелектът и характерът на Ботев, обстоятелствата, които изграждат неговия кратък, но протекъл с вулканична сила млад живот, предопределят неизбежно и съдбата му. Като всяка велика личност, той има и своята велика мисия и като истински месия не би могъл да не каже това, което е казал, не може да не извърши онова, което е извършил, не може да завърши своя път по друг начин, освен на кръста на народното страдание.

Всяка Ботева творба е дълбоко изстрадана болка, ясно осъзната и категорична личностна позиция. Посланията на поетичните изповеди са отправени към съвременници и потомци като равносметки със света. Равносметки с най-близките на сърцето – с майката, с братя, с либето; с обществото – това „царство кърваво, грешно“; с времето, с историята и с идеята за смисъла на човешкото съществуване. Тези драматични равносметки обособяват и три групи стихотворения, но хуманистичните послания на тези аспекти присъстват и във всяка от творбите му.

„На прощаване“ носи в особено голяма степен драматизма на Ботевата лична и социална равносметка. Тук художествената измислица и идейните обобщения са сведени до минимум, ограничени са в рамките на един напълно реалистичен, житейски вероятен и достоверен сюжет. Личностните и социалните характеристики на поета и неговия лирически герой съвпадат напълно, добиват трагично покритие. Автобиография и поезия се преплитат в странно единство, синовна изповед и майчино очакване се редуват. Творбата съдържа нежността на един син, философията на един бунтовник, фантазията на един революционер. Написано през пролетта на 1868 година в Браила по конкретен повод / записан в четата на Жельо войвода, Ботев се готви да премине с дружината Дунава и да сбъдне мечтания идеал/, стихотворението не е просто поетически документ и отглас на неосъществено патриотично начинание, а обобщено пророчество за съдбата на бореца за свобода.

„На прощаване“ е едно от първите по време създадени стихотворения на Ботев, но отпечатано едва през 1871 година в „Дума на българските емигранти“ наред с „До моето първо либе“, „Хайдути“, „Борба“, „Пристанала“. Този факт разкрива една от особеностите на Ботевата поезия – близост до народната поезия заради дългото устно битуване на творбата и разпространението ѝ като песен сред възрожденците – революционери.

Мотивът, залегнал в основата на стихотворението е един от прастарите за поетическото изкуство – прощаването на героя с най-близките преди съдбовна битка. Мотив, познат от Омировата „Илиада“ при раздялата между Хектор и Андромаха и от Старозаветното прощаване на Ребека с любимия син Исак. Архетипът на мотива има своя дял в създаването на „На прощаване“, но в творбата са заложени и мотивите за силата на майчината клетва, за синовния дълг на първородния син, за отечествения дълг, за завета и паметта, за саможертвата и безсмъртието. Творбата кореспондира и с библейския мит за завръщането на блудния син, тук непокаял се.

Заглавието на творбата е многозначно – то означава раздяла, сбогуване, но и прошка, опрощаване. Това внушава сложността на преживяванията в лиричната изповед. Героят се сбогува с близките, но същевременно търси и опрощение за направения жизнен избор. Мисленият диалог между син и майка е откровение, лична съкровена равносметка, в която проникновено се мотивира взетото решение и се изповядва драматизма на бушуващите чувства. В граничния момент на сбогуването героят изпитва едновременно любов и омраза, радост и тъга, щастие и страдание. Силата и контрастът на чувствата определят и задъхания

напрегнат тон на изповедта. Разкъсван между мига на сбогуването и мига на мисленото завръщане в родината, героят бърза, накъсва речта си, не се доизказва, защото визията на това завръщане в родината е стремеж за проникване в бъдещето.

Композиционната рамка и структурата на стихотворението илюстрират поетичното майсторство и творческата сила на Ботев, дошли от народно песенната традиция и пресътворени от поета. Лирическият герой започва мисления диалог с майката в момента преди да поеме по бунтовния „страшен, но славен“ път към родината и свободата. Решението на революционера „станах ази хайдутин“ очертава в съзнанието му два възможни изхода, рисува две картини на бъдещето – „свобода или смърт юнашка“. След изживения драматизъм на гибелта и щастието на победата, героят отново се връща към реалността на настоящето, към момента на прощаването. Така, изминал пътя от сегашността през миналото към бъдещето, синът революционер още по-категорично заявява взетото решение: „дружина тръгва, отива...“ и саможертвата е осъзната необходимост в името на свещен дълг.

Лирическият увод представя мотивите на героя да поеме по жертвения път към свободата. Непокорният дух, нетърпимостта на унижителното робство, нежната обич към родното и свидното, патриотичният дълг към народа, са неоспоримите аргументи на бунтовника да обрече себе си на родината. Лироепическият разказ е разделен на две контрасти картини, пресъздаващи двата изхода от революционния път – на трагична гибел и на победно завръщане. Картината на героичната смърт възплава и посланията на хайдутината като клетва и завет за съхраняване на паметта му чрез майчиния разказ или чрез юнашката му песен. Картината на победното завръщане в родното е възторжен и завладяващ химн на свободата като постигнат идеал.

Емоционално съкровенията експозиция на творбата се реализира като задочен спор между майка и син, в който героят излага аргументи, които да подготвят и убедят майката в неизбежността на трудния и жесток жребий. Детайлно и с удивителен психологически усет е изграден драматичният „диалог“, в който майката участва само косвено чрез авторовия коментар на нейните евентуални възражения, но остава впечатление за истинското ѝ присъствие. Образите на бунтовника и майката отвеждат към живите образи на поета и неговата майка – една духовна, горда, силна жена и българка.

Началото на „Майце си“ : „Ти ли си, мале, тъй жално пела, / ти ли си мене три годин клела..“, кореспондира по различен начин с началото в „На прощаване“, въпреки че обръщението е към един и същ субект – майката. Въпросително молещото, търсещо опрощение синовно послание е заместено от почти императивното: „Не плачи, майко, не тъжи, / че станах ази хайдутин...“, защото е различен и самият говорител – приел е съдбовен жребий да извърви пътя на бунта с оръжие в ръка.

Лирическият герой е сложна и духовно извисена личност. Титаничен и горд, смел и достоен, той е същевременно нежен и грижовен, съчувстващ и страдащ. Нежното, интимно и съчувствено разбиране на майчината мъка „та тебе клета оставих / за първо чедо да жалиш“ не намалява болезнената за самия него твърдост и увереност в правотата на избрания път. Причината да бъде бунтовник е „таз турска черна прокуда“ и героят изисква не само прошка и благословия за съдбовния избор, но и необходимост от съпричастност чрез силата на майчината му клетва „но кълни, майко, проклинай“. Робската участ е неприемлива, защото унижава човешкото достойнство, накърнява националната гордост, прогонва синовете от родния дом. За прокудените от родната чуждата земя е „тежка чужбина“, а патриотите бунтари се скитат „немили, клетки, недраги“. Младият българин копнее да премине през „тиха бяла Дунава“, защото реката е онази граница, която разделя мечтата от реалността, унижителното безцелно емигрантско съществуване от уюта на родното. Споменът за родното буди страстна жажда за борба и саможертва срещу робската човешка съдба: „ах, утре като премина / през тиха бяла Дунава!“. Тревогата на майката, че може млад да загине е основателна, но не е нова за лирическият герой, защото спорът между тях като че ли е подет отдавна, и сега той се стреми да пробуди нови, непознати за нея мисли, чувства и духовни сили. В непокорния му дух, в готовността му за саможертва е тясно вплетен майчиният принос. Майката е дала силата и устрема, с майчиното мляко, с майчините песни е захранила обичта към род и родина. Затова тя е длъжна да разбере:

*Но кажи какво да правя,
кат си ме, майко, родила
със сърце мъжко, юнашко,
та сърце, майко, не трае
да гледа турчин, че бесней*

над бащино ми огнище:

Успоредно с изповедните чувства се откроява и картината на робството. (Контрастът е структуроорганизиращ принцип на цялата творба и на цялото творчество на Ботев). Синекдохата „бащино огнище“ и метафоричният глагол „бесней“ ярко очертават полюсите на преживяванията. Образът-спомен за бащиното огнище е обгърнат от носталгия, топлина и обич. Като символ на родното домът е онази кръвна връзка с изконните корени, която чрез присъствието на най-близките прави отечеството неразривна част от човека. Едва ли има по-силна, точна и пестелива от Ботевата картина на родния край. Родното са хората, които човек обича и на които вярва – майка, либе, баща, братя:

*там, дето аз съм пораснал
и първо мляко засукал,
там, дето либе хубаво
черни си очи вдигнеше
и с онази тиха усмивка
в скръбно ги сърце впиеше,
там дето баща и братя
черни чернеят за мене!...*

Споменът за дома, болезнен и томителен, отгласква героя от миналото към настоящето. Следващото десетстишие отново извежда на преден план образа на майката и своеобразно повтаря вече казаното, синтезира направеното и очакваното – да се сбогува и да бъде опростен:

*Ах, мале – майко юнашка!
Прости ме и веч прощавай!
Аз вече пушка нарахих
и на глас тичам народен
срещу врагът си безверни.
Там аз за мило, за драго,
за теб, за баща, за братя,
за него ще се заловя,...*

Анафоричното повторение „там“ в предходните стихове говори за родното, докато тук се свързва с полето на съдбовната битка. Епитетът „юнашка“ е метафора и експресия, свързана с образа на героичното, силното, достойното, с романтичното, с идеята за свободата. Един път характеризира майката и втори път – сина. Майката е „юнашка“, защото притежава устойчивост и сила на характера, защото е откърмила „хайдутин, бунтовник“ и защото ще трябва да носи на плещите си не само тежобата на настоящето и бъдещето на сина си, но и на неговата саможертва. А той като юнак знае, че изходът от борбата зависи от неговата чест, сила, воля, решимост и смелост „пък... каквото сабя покаже / и честта, майко, юнашка!“

Изборът: „аз вече пушка нарахих“, не е моментно желание, не е само декларация и клетвена готовност за саможертва, защото героят съзнава съдбовния жребий на поетия път и съзнанието му ясно чертае в бъдещето две контрастни картини – на смъртта и на свободата. Девизът на революционната борба е приет и осмислен като неизбежна алтернатива.

В лироепическия разказ картината на смъртта е изведена на преден план, защото е по-вероятна, защото честта юнашка ще отреди на героя да бъде в първите редици на титаничната битка с поробителя. Вярата във възцаряването на свободата е разкрита в метафоричното „А ти, 'га чуеш, майнольо, / че куршум пропей над село...“.

В духа на народно песенната традиция синът се обръща към нея с „майнольо“ (обръщение, което се повтаря и в началото на картината на победното завръщане). Много нежност, топлина, съчувствие и разбиране прозира в това обръщение. Майката е тази, която ще търси, ще пита за чедото си и разбрала горестната истина, тя трябва да скрие мъката си „и тогаз, майко, не плачи,..." Истинският характер се разкрива и оценява в мигове на изпитание. Ето защо майката е „юнашка“. Тя не само трябва да приеме твърдо смъртта на сина си, но ще трябва да продължи неговото дело.. Вярващ в майчината сила и издръжливост, героят отправя своите две заръки: да разкаже истината за неговата смърт пред братята му; да съхрани паметта и предаде завета му на братята му. Майката като олицетворение на родовите кръвни връзки трябва да преодолее неутешимата си скръбта и да осъществи единението между живота и смъртта, между загиналия и неговите братя:

*но иди, майко, у дома
и с сърце сичко разкажи
на моите братя невръстни*

*.....
Кажим им, майко, да помнят,
да помнят, мене да търсят...*

Паметта за героя е втъкана в картината на юнашката гибел, обогрета е с атмосферата на хайдушките песни. Липсва изображение на битката, налице е само фактът на смъртта – на унищожителната ѝ сила и на духовното ѝ надмогване, защото физическото страдание контрастира на идеята за красотата на саможертвата и за безсмъртието. Типичната за юнашката смърт извисеност в Балкана, „по скали и по орляци“, е в контраст на земята „черната“, на страдалческия робски живот. Драматизмът на смъртта е подсилен и от контраста на цветовете символика бяло – черно, присъстваща и в първата част на творбата („черна прокуда“; „черни чернеят“ – „бяла Дунава“), но тук с осезаеми физически измерения („бяло ми месо“ – „черни ми кърви“). Много надежда и вяра има в желанието на героя братята да продължат неговото дело:

*Дано ми наидат пушката,
пушката, майко, сабята,...*

В иносказателно романтична окраска е заложен суровият закон на борбата – „и дете срещнат душманин, със куршум да го поздравят, а пък със сабя помилват“. Тялото на героя се слива с родната земя, но остават пушката, сабята, надеждата за приемственост и зовът на пролятата кръв.

В следващите стихове, сякаш сепнал се от твърде високите и непосилни изпитания за майката, синът проникновено и топло се обръща към нея. Изключително по своята интимност и топлината е синовното състрадание:

*Ако ли, майко, не можеш
от милост и туй да сториш,
.....
ти излез, майко, послушай
със моите братя невръстни
моята песен юнашка -
защо и как съм загинал
и какви думи издумал
пред смъртта си и пред дружина...*

За поета силата на словото е ...Личната съдба на трагично загиналия герой се свързва с народа и народния дух. След подвига се ражда песента, която съхранява неговото слово и истината за гибелта му. Песента е памет, песента е чувство. Песента ще пренесе посланието на неговия завет към братята: „силно да любят и мразят“. Лирическият герой завещава на тези, които ще дойдат след него страстната си любов към всичко скъпо и свидно, към род и родина, към свободата, завещава и страстната си омраза към потисничеството и насилието, към всичко, което пречи на човека да бъде свободен.

Два пъти по-кратка, но възторжено ликуваща като могъща симфония, е картината на победното завръщане на героя. Величието на тази картина е в нейната простота, естественост и красота. Там, където властват щастието и радостта няма нужда от много думи, но макар и пестелив, образът на сбъднатия идеал е впечатляващо великолепен – цветен, ароматен, динамичен. Радостното опиянение на победители и народ е химн на свободата. Във въображението на героя, завърнал се „жив и здрав с байряк в ръка“, се очертават запомнящите се образи на юнаците, либето и майката. В портрета на дружината юнаци поетът сякаш „изневерява“ на своя стил, в който трайно присъстват само контрастните два цвята, черният и белият. Тук, чрез епитетите метафори и чрез присъщата за използваните съществителни имена ароматна и цветова обогрениост, се очертават краските на светлината и красотата:

*жив и здрав с байряк във ръка,
под байряк лични юнаци,
напети в дрехи войнишки,
с левове златни на чело,
с иглянки пушки на рамо*

*и с саби-змии на кръстът,
о, тогаз, майко юнашка!
О, либе мило, хубаво!
Берете цветя в градина,
късайте бръшлян и здравец,
плетете венци и китки
да кичим глави и пушки!*

Използваните повелителни глаголи „берете“, „късайте“, „плетете“, „да кичим“ и еднородните части „бръшлян и здравец“, „венци и китки“, „глави и пушки“ налагат усещането за динамична екстазност и опиянение, за голяма всенародна радост. И оръжията вече не вещаят смърт, а величава красота: „иглянки пушки на рамо“, „саби-змии на кръстът“.

След изживяната екстазна еуфория на завръщането отново се появява майката – тази, която е дочакала да го благослови с победните „венец и китка“, тази, която с майчините прегръдка и целувка по „красно чело“, ще заличи всички тегоби. Майката само маже да разчете и разбере знаците на неговия съдбовен жребий – „свобода и смърт юнашка“. Срещата с любимата носи нови усещания за героя – отново по ботевски се сливат нежност и суровост. Любовта е в пулса на сърцето, в целувката. Тук той ще сподели за първи път и това, което той преживява: „как тупа сърце, играе“. В това негово „сърце юнашко“ са събрани и бушуват мислите по другите (майка, либе, баща и братя, народ и родина), и личните чувство на обич, любов, радост, щастие, вълнение, удовлетворение...

*А аз ще либе прегърна
с кървава ръка през рамо,
да чуй то сърце юнашко,
как тупа сърце, играе;*

Двустиието: „плачът му да спра с целувка, / сълзи му с уста да глътна...“, е образец на любовна поезия – уникална и затова гениална. Обич, нежност, интимност, красота преливат от искреното любовно излияние.

И в този най-висока точка на постигнатото щастие, лирическият герой се изтръгва рязко и сякаш се отърсва от оживялата в съзнанието му сбъдната мечта. Победното видение сякаш е толкова невъзможно и илюзорно, че предизвиква драматичното оттласкване от бляна. Бунтовникът се връща отново в реалността на мига преди да поеме по съдбоносния път на борбата за народна свобода, връща се отново в реалността на мига преди сбогуването с най-близките на сърцето му. Вълнението се усеща в паузата на прощалните слова: „Пък тогаз...майко, прощавай! / Ти, либе, не ме забравяй!“ – призови за опрощение и надежди за съпричастност.

След драматичното прощаване с майката, след сърдечната раздяла с любимата, бунтовникът още по-категорично заявява приетият жребий да бъде борец за народна свобода:

*Дружина тръгва, отива,
пътят е страшен, но славен:
аз може млад да загина...*

Избраният път е „страшен, но славен“, защото е път на себеотричане и саможертва, но и път на признателност и безсмъртие, път към свободата. Борбата носи в себе си унищожителното начало на смъртта: „аз може млад да загина“, но в същото време е победа на духа и волята над нея. Стойността на саможертвата ще оцени още един глас – този на народа, това е цената за самия герой. Мъдростта на народното сърце ще оцени делото му и ще бъде най-скъпа отплата за погубения му млад живот:

*Но... стига ми тая награда –
да каже нявга народът:
умря сиромах за правда,
за правда и за свобода...*

Финалните стихове са поетическа поанта и съдбовно прозрение за съдбата на човека, поета и революционера Ботев. Последното четиристишие разкрива величавата сила и простота на саможертвата на бунтовника. Не „герой“, „юнак“ или „борец“, свързани с приповдигнатите думи „правда“ и „свобода“, а „сиромах“. Тази проста думичка, съдържаща семантиката „достоеен за жалене, злочест, нещастен“, насочва към чисто човешката същност на житейската несрета на народните борци и кореспондира с характеристиката от началното: „немили, клетки, недраги“.

ХРИСТО БОТЕВ – „НА ПРОЩАВАНЕ“ (АНАЛИЗ)

Вглеждайки се в Ботевите образи откриваме, че неговият художествен свят е толкова необозрим, толкова неповторим, толкова многозначен, колкото са и читателите му. Като всяко гениално произведение на изкуството Ботевата поезия придобива истинската си стойност само чрез пълноценното общуване с нея, подчертава значимостта на творбите му като хуманистични послания към света.